

Thinking and Children, Institute for Humanities and Cultural Studies (IHCS)
Biannual Journal, Vol. 13, No. 1, Spring and Summer 2022, 91-115
Doi: 10.30465/FABAK.2022.7366

A Content Analysis of the Books of Thinking and Lifestyle of High School from the Perspective of Moral Education

Maryam Afzalkhani*

Abstract

The purpose of this study was to analyze the content of the books of thinking and lifestyle of the junior high school from the perspective of moral education. The research method was descriptive-analytical, and the study population included books of thinking and lifestyle of the junior high school. All books were analyzed as samples. The data collection tool was a content analysis list based on William Romey's method, which was prepared according to theoretical principles and its validity was confirmed by experts in educational sciences. Content analysis list reliability was performed by two analysts. The correlation coefficient between the two independent analyses was 0.79. The study unit of book lessons was the unit of text, questions and images of the book, which was determined based on active and inactive categories of analysis and coefficient of engagement. Findings showed that the images of the seventh grade thinking and lifestyle book with an engagement coefficient of 0.23 and the eighth grade thinking and lifestyle book with an engagement coefficient of 0.71 had low coefficients of engagement. The text engagement coefficient of 0.137 indicates that the text of thinking and lifestyle books is inactive and non-dynamic, and hence the images and the text do not provide fitting context for the activity. Also, the questions of thinking and lifestyle book of the seventh grade with an engagement coefficient of 4 and the thinking and

* Assistant Professor, Faculty of Educational Sciences, Islamic Azad University, Garmsar Branch, Garmsar, Iran, afzalkhani_mr@yahoo.com

Date received: 26/11/2021, Date of acceptance: 19/02/2022

Copyright © 2018, This is an Open Access article. This work is licensed under the Creative Commons Attribution 4.0 International License. To view a copy of this license, visit <http://creativecommons.org/licenses/by/4.0/> or send a letter to Creative Commons, PO Box 1866, Mountain View, CA 94042, USA.

۹۲ تفکر و کودک، سال ۱۳، شماره ۱، بهار و تابستان ۱۴۰۱

lifestyle book of the eighth grade with 2.42 had the highest coefficients of engagement.

Keywords: Content Analysis, Moral Education, Book of Thinking and Lifestyle, William Romey.

تفکر و کودک، پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی

دوفصلنامه علمی (مقاله علمی - پژوهشی)، سال ۱۳، شماره ۱، بهار و تابستان ۱۴۰۱، ۹۳ - ۱۱۵

تحلیل محتوای کتاب‌های تفکر و سبک زندگی دوره اول متوسطه از منظر تربیت اخلاقی

مریم افضل خانی*

چکیده

هدف از پژوهش تحلیل محتوای کتاب‌های تفکر و سبک زندگی دوره متوسطه اول از منظر تربیت اخلاقی بود. روش پژوهش توصیفی - تحلیلی، جامعه مورد مطالعه در این پژوهش کتاب‌های تفکر و سبک زندگی دوره اول متوسطه بود. کل کتابها به عنوان نمونه، مورد تحلیل قرار گرفت. ابزار گردآوری اطلاعات سیاهه تحلیل محتوای مبتنی بر روش ویلیام رومی است که بر اساس مبانی نظری تهیه و روایی آن توسط متخصصان علوم تربیتی تأیید شد. پایایی سیاهه تحلیل محتوا، توسط دو تحلیل گر انجام شد. ضریب همبستگی بین دو تحلیل مستقل، ۰/۷۹ بود. واحد مطالعه درس‌های کتاب، واحد تجزیه و تحلیل متن، پرسش و تصویر کتاب است که بر اساس مقوله‌های فعال و غیر فعال تحلیل و ضریب درگیری مشخص شد. یافته‌های پژوهش نشان داد، تصاویر کتاب تفکر و سبک زندگی پایه هفتم با ضریب درگیری ۰/۲۳ و تفکر و سبک زندگی پایه هشتم با ضریب درگیری ۰/۷۱، ضریب درگیری پایینی داشتند. ضریب درگیری متن ۰/۱۳۷ که حاکی از غیرفعال و غیرپویا بودن متن کتاب‌های تفکر و سبک زندگی است، در نتیجه تصاویر و متن زمینه را برای فعالیت فراهم نمی‌کند. همچنین پرسشهای تفکر و سبک زندگی پایه هفتم با ضریب درگیری ۴ و تفکر و سبک زندگی پایه هشتم ۲/۴۲ بیشترین ضریب درگیری را دارد.

کلیدواژه‌ها: تحلیل محتوا، تربیت اخلاقی، کتاب تفکر و سبک زندگی، ویلیام رومی

* استادیار، دانشکده علوم تربیتی واحد گرمسار، دانشگاه آزاد اسلامی، گرمسار، ایران،
afzalkani_mr@yahoo.com

تاریخ دریافت: ۱۴۰۰/۹/۵، تاریخ پذیرش: ۱۴۰۱/۱۱/۳۰

Copyright © 2018, This is an Open Access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution 4.0 International, which permits others to download this work, share it with others and Adapt the material for any purpose.

۱. مقدمه

اخلاق و تربیت اخلاقی از گذشته تا کنون در همه جوامع مورد توجه پیامبران الهی، فیلسوفان، اندیشمندان، معلمان و والدین قرار داشته است. بشر امروزی نیز به دلیل رویارویی با بحرانهای هویت انسانی و ارزشهای اخلاقی ناگزیر است به ارزشهای اخلاقی روی آورد (نجار زادگان، ۱۳۸۸) اصولاً اخلاق و تربیت اخلاقی، یکی از ارکان اساسی فرهنگ بشری را تشکیل می دهد. به همین دلیل، این موضوع از دیر باز در فرهنگ اسلامی مورد توجه بوده است و امروز نیز در بسیاری از کشورها مورد توجه پژوهشگران قرار گرفته است. بحران های زیست محیطی، افزایش بزهکاری، تبهکاری، جنگها، فقر و بیعدالتی و مانند اینها شرایط را به گونهای رقم زده اند که در عصر حاضر، بشر بیش از هر چیز دیگری به اخلاق و اعتلای آن نیازمند است (بارو به نقل از انصافی مهربانی و دیگران، ۱۴۰۰: ۵). در این بین بخش مهمی از تربیت اخلاقی برعهده ی نظام آموزشی است. (حسینی و بنی اسدی، ۱۳۹۸).

اخلاق در نظام تربیتی ما نه به عنوان یک ماده درسی بلکه به عنوان بخشی از تجربه زندگی بوده است. توجه به اخلاق و اخلاقی بودن از دغدغه های دیرین ماست. همچنان که قانون اساسی معارف مصوب نهم آبان ماه ۱۲۹۰ هجری شمسی مکتب و مدرسه را به عنوان تاسیساتی برای تربیت اخلاقی، علمی و بدنی تعریف کرده است. بنا به اهمیت تربیت در سنین پایین و همچنین نقش تربیت اخلاقی در این دوره، بررسی و نقد کتابهای درسی که بیشترین جایگاه برای پوشش این هدف است از مرتبه ویژه ای برخوردار است (حسینی و بنی اسدی، ۱۳۹۸).

تربیت اخلاقی، همواره از نگرانی های آحاد افراد جامعه از جمله روانشناسان با رویکردهای گوناگون رفتارنگری، روان تحلیل گری و شناخت گرایی نیز بوده است، چرا که فقط در صورت رشد تربیتی سالم زمینه های ایجاد رشد جامعه فراهم می شود (احمدی، ۱۳۸۴). بررسی ها نشان داده است که میزان وقوع جرایم بر حسب سن، جوان تر شده و بزهکاری و جرم از جوانان به نوجوانان به شدت در حال گسترش است دبیر انجمن حمایت از سلامت و بهداشت روان جامعه می گوید: آمار و ارقام نشان می دهد که بزهکاری از سنین پایین و به ویژه نوجوانی شروع می شود و با افزایش سن از ۱۸ سال به بالا نود درصد این بزهکاری رها می شود و ده درصد باقی مانده با توجه به سوابقی که در

تحلیل محتوای کتاب‌های تفکر و سبک زندگی ... (مریم افضل خانی) ۹۵

دوران نوجوانی دارند تبدیل به بزهکاران خطرناک می‌شوند به گزارش دفتر مقابله با جرم و مواد مخدر سازمان ملل متحد: ایران دارای بیشترین معناد نسبت به جمعیت در بین کشورهای جهان است (دفتر مقابله با مواد و جرم سازمان ملل، ۲۰۰۷): مواجه شدن با نیازهای عصر حاضر و چالش‌های تربیتی و اخلاقی، نیاز به ارائه راهکارهای موثر و کارآمد دارد، که به دغدغه وجودی انسان و نیز دردها و بحران‌های او پایان بدهد. چنین راهکارهایی باید ضرورتاً متکی بر تربیت اخلاقی نیرومندی باشد که کردارهای و فعالیت‌های تربیتی انسان را هدایت می‌کند و جهت‌گیری موثر می‌دهد، لذا هر زمان که نیاز به دلالت‌های تربیتی و اخلاقی کارآمد احساس شود، الزاماً در پی تربیت اخلاقی خواهیم بود که تکیه‌گاه و پشتوانه‌ای محکم برای رفتارها و کردارهای تربیتی محسوب شود. در زمینه تربیت اخلاقی پژوهش‌های مختلفی در طول سال‌های مختلف با روش‌های کمی و کیفی انجام شده است که از دیدگاه‌های مختلف تربیت اخلاقی را تعریف کرده‌اند. در فرهنگ اسلامی نیز آثار متعددی در اخلاق و تربیت اخلاقی توسط دانشمندان قدیم و معاصر به رشته تحریر درآمده است.

یکی از عناصر مهم اجرای این برنامه، محتوا و کتب درسی مرتبط است. اهمیت این موضوع زمانی آشکار می‌شود که بدانیم کتاب درسی، نقش عمده‌ای در فرایند یاددهی - یادگیری نظام آموزشی ایران ایفا می‌کند. (میرزایی میرآبادی، ۱۳۹۵) بیشتر فعالیت‌های آموزشی بر مبنای کتب درسی انجام می‌گیرد. به عبارت دیگر اغلب فرصت‌هایی که جهت یادگیری فراگیران فراهم می‌گردد از طریق محتوای کتاب درسی صورت می‌گیرد. بررسی محتوای کتاب‌های درسی می‌تواند به روشن شدن مسأله کمک کرده و نقاط قوت و ضعف احتمالی کتب درسی را برای اصلاح و تغییر احتمالی محتوا، متناسب با اهداف تعیین شده و اصول علمی در اختیار مدیران و برنامه‌ریزان و مولفین کتاب‌های درسی قرار دهد (یارمحمدیان، ۱۳۹۰). "برنامه درسی تفکر و سبک زندگی"، هم در جریان تغییر نظام آموزشی کشور، بر اساس سند تحول بنیادین آموزش و پرورش، ۱۳۹۰ و مصوبه شورای عالی آموزش و پرورش وارد جلسات هفتگی دوره اول متوسطه شده است. (سند برنامه درس ملی، شورای عالی انقلاب فرهنگی، ۱۳۹۰) محتوای برنامه درسی تفکر و سبک زندگی، با توجه به رویکرد انتخابی، مجموعه فرصت‌ها و تجربه‌های یادگیری است که بر اساس نیازهای حال و آینده دانش‌آموزان، با بهره‌گیری از دانش روان‌شناسی، اخلاق، علم ارتباطات، جامعه‌شناسی دین و انتظارات اجتماعی در این حوزه طراحی و تدوین شد تا دانش‌آموز بتواند بر چالش‌های فردی، بین‌فردی، اجتماعی غلبه کند و آداب زندگی

ومعاشرت را براساس هنجارهای دینی، اجتماعی و معیارهای عاقلانه کسب کند و در زندگی خود به کار گیرد. کتاب تفکر و سبک زندگی به دلیل وجود خلا مهارتهای زندگی در آموزش و پرورش طراحی و تالیف شده است که بر دو محور عمده تفکر، آداب و مهارتهای زندگی تنظیم شده است. در سند تحول بنیادین آموزش و پرورش کشور (شورای عالی انقلاب فرهنگی، ۱۳۹۰: ۹) تربیت دینی و اخلاقی به عنوان محور تمام برنامه های تربیتی در مدارس مطرح شده است.

کارین اسپور (Karin Sporre, 2018) در مجله "برنامه درسی" مقاله ای تحت عنوان: "ارزیابی آموزش اخلاق از طریق آزمون ملی یک مزیت هست یا خیر؟" به رشته تحریر در آورده است که هدف از این مطالعه، توصیف، تحلیل انتقادی و بحث در مورد سیستم سوئدی ارزیابی آموزش اخلاق در مدارس اجباری می باشد. محتوای اصلی، دانش مورد نیاز و برنامه درسی مورد مطالعه قرار گرفت. در این تحقیق کیفی، از مفهوم "صلاحیت اخلاقی" به عنوان یک ابزار تحلیلی استفاده شد. از طریق این مطالعه آزمون واقعی، روند ساخت آن و برنامه درسی مورد مطالعه قرار گرفت. نتیجه این پژوهش نشان داد که به دلایل ۱- ساخت برنامه درسی، و توانایی ارزیابی آن ۲- پیچیدگی ساخت تست اخلاق ۳- اثراتی که تدریس از خود بر جا می گذارد، (بابالاترین میزان)، نتایج پژوهش ممکن است متفاوت باشد.

بر اساس پژوهش کم (Cam, 2012) آموزش اخلاق در مدرسه باید به شیوه ای نو و متفاوت اجرا شود.

یافته های زان و وجی (Zhan & Wujie, 2007) در چین کتاب های درسی از سال ۲۰۰۳، در حال بازنگری هستند. در این بازنگری آموزش اخلاق نقش ویژه ای در متون درسی دارد.

بوگه (Bugge, 2006) در پژوهش خود، به این نتیجه رسید که در مدارس دانمارک، آموزش اخلاق نمی تواند به عنوان موضوعی جداگانه در کنار یا به عنوان جایگزینی برای آموزش مذهبی کارآیی داشته باشد، اما با این حال در این کشور در دهه ۱۹۷۰، نیاز به معرفی یک برنامه آموزشی اخلاقی در مدارس به رسمیت شناخته شد.

حسینی (۱۳۹۰) در پژوهش خود با عنوان "بررسی میزان توجه به مولفه های تربیت اخلاقی در کتابهای علوم انسانی سال سوم متوسطه" این طور نتیجه گیری کرده است که از

تحلیل محتوای کتاب‌های تفکر و سبک زندگی ... (مریم افضل خانی) ۹۷

میان دروس سال سوم رشته انسانی درس دین و زندگی با ۹۷٪ بیشترین درصد پرداختن به مولفه های تربیت اخلاقی را دارا بوده و از میان ابعاد شناختی، عاطفی و عملکردی آموزش تربیت اخلاقی در برنامه های درسی مورد تحلیل، بیشتر به بعد شناختی توجه شده است.

روان و معافی (۱۳۸۷) پژوهشی با عنوان "مبانی علمی برنامه درسی آداب و مهارت های زندگی" با بهره گیری از ۱۵ گزارش علمی در حوزه آداب و مهارت‌های زندگی با هدف ارائه یک طرح جامع در زمینه آموزش آداب و مهارت‌های زندگی، انجام داده اند که بر اساس آن موارد کلیدی مرتبط با آداب و مهارت‌های زندگی را به صورت زیر پیشنهاد کرده اند: آداب و مهارت‌های اخلاقی، آداب و مهارت‌های اجتماعی، آداب و مهارت‌های شخصی، آداب و مهارت‌های خانوادگی، آداب و مهارت‌های میان فردی، آداب و مهارت‌های شهروندی، مهارت‌های زیستی مهارت‌های سلامت جسمانی، مهارت‌های رسانه ای، مهارت‌های جهانی و مهارت‌های فناوری.

اسماعیل زاده و همکاران (۱۳۹۲) در پژوهشی با عنوان "مطالعه تطبیقی برنامه مهارت‌های زندگی دوره ابتدایی کشور ایران با چند کشور جهان" به این نتیجه رسیدند که برنامه مهارت‌های زندگی ایران دارای نقاط قوتی چون: توجه به مسائل معنوی خود آگاهی، ارزشهای اخلاقی، کنترل هیجانات، مهارت‌های موفقیت تحصیلی و کنترل نفس و توجه به حجب و حیا است که در سایر کشورها (آمریکا، کانادا، هند، ویتنام و مالزی) کمتر به آنها پرداخته شده است.

بیرانوند، احمدی و امام جمعه (۱۳۹۲) تحقیق با عنوان: "تحلیل محتوای کتاب های دین و زندگی دوره متوسطه نظری از نظر توجه به رویکردهای تربیت اخلاقی" انجام داده اند. پژوهش آنان نشان داد که آموزش مفاهیم اخلاقی در محتوای کتاب های دین و زندگی دوره متوسطه بیشتر روش های مستقیم آموزش اخلاق مانند موعظه و پند و اندرز می باشد.

صفر پور فیضی (۱۳۹۸) مقاله ای تحت عنوان: "بررسی مولفه های تربیت اخلاقی در کتاب های تفکر و سبک زندگی دوره اول متوسطه" با استفاده از روش تحلیل محتوای آمیخته این طور نتیجه گیری کرده است که در این کتابها (تفکر و سبک زندگی پایه های هفتم و هشتم) به مولفه هایی چون: مسئولیت پذیری، رعایت حقوق دیگران، صداقت و محبت بیشترین توجه و به مولفه های قناعت، ساده زیستی و امانتداری کمترین توجه صورت گرفته است.

رستمی، همایون، بهشتی، سعید و ایمانی محسن (۱۳۹۷) در مقاله خود تحت عنوان: "نظام تربیت اخلاقی در نامه ۳۱ نهج البلاغه" با استفاده از روش فرا تحلیلی، نامه سی و یک نهج البلاغه راملاک سنجش مولفه های تربیت اخلاقی قرار داده اصول تربیت اخلاقی استنباط شده از نامه مذکور شامل کرامت، تفاوت های فردی، اعتدال، تعقل، تفکر و تدبیر، و در نهایت روش های تربیت اخلاقی در نامه یادشده شامل تذکر، موعظه، ارایه الگو، محبت، عبرت آموزی، توبه، و مراقبه و محاسبه هستند.

نوروزی اصل (۱۳۹۷) در مقاله خود با عنوان: "بررسی مولفه های تربیت اخلاقی در سند تحول بنیادین" با استفاده از روش تحلیل محتوا-توصیفی، بعد عاطفی سند تحول بنیادین راملاک سنجش مولفه های تربیت اخلاقی قرار داده است که این مولفه ها عبارتند از: عدالت، همدلی، صبر و بردباری، صداقت، احترام، امانتداری، عفت، شجاعت. وی در نتیجه گیری از مقاله خود چنین ذکر کرد که سند تحول بنیادین به میزان لازم به مولفه های تربیت اخلاقی پرداخته است. همچنین پرداختن به مولفه های عاطفی سند تحول بنیادین به صورت نامتوازن است. بیشترین درصد فراوانی مربوط به مولفه عدالت و کمترین درصد مربوط به مولفه همدلی می باشد. از نظر نوروزی اصل کارشناسان و برنامه ریزان باید در نگارش سند تحول بنیادین تجدید نظر کنند.

حیدری زاده، اسمعیلی، فرج اللهی، صفایی (۱۳۹۹) در پژوهشی به نام "ابعاد و مولفه ای تربیت اخلاقی در نظام تربیت رسمی و عمومی دوره ابتدایی ایران" مولفه های تربیت اخلاقی را با روش تحلیل محتوای کیفی با رویکرد توصیفی-تحلیلی با جزئیات و تفصیل بیشتر در سه حیطه تربیت اخلاقی: شناختی، عاطفی و ارادی تشریح کرده اند. در پژوهش ذکر شده عوامل موثر در تربیت اخلاقی از دیدگاه رویکرد های تربیت اخلاقی (روان شناختی و تربیتی) عبارتند از: ۱-ارائه معماهای اخلاقی ۲-محیط ۳-الگوها ۴-همسالان ۵-والدین ۶-معلمان ۷-بازی های گروهی ۸-مدرسه.

نظر به اهمیت تربیت اخلاقی و نقش آن در تعالی انسان در این قسمت، ویژگی ها و خصوصیات یک محتوای فعال از دیدگاه ویلیام رومی (۱۹۶۸) مورد بحث قرار می گیرد. محتوای فعال از فراگیر می خواهد به سوالاتی پاسخ دهد که پاسخ آنها به طور مستقیم در متن ذکر نشده و لازم است فراگیر به اطلاعات ارائه شده بیندیشد و با تحلیل آنها و تفکر منطقی به جواب برسد. محتوا با طرح سوالاتی که موجب تمرکز بر روی موضوعات

تحلیل محتوای کتاب‌های تفکر و سبک زندگی ... (مریم افضل خانی) ۹۹

ارائه شده می‌شود، در فراگیر انگیزه مطالعه را ایجاد می‌نماید. همچنین با ارائه دیدگاه‌های مختلف و متضاد او را به تفکر نقاد وا می‌دارد تا پس از بررسی همه عوامل راه منطقی و مناسب را برگزیند. فراگیر را با پژوهش (بررسی و مشاهده دقیق، ارائه فرضیه، آزمایش و نتیجه‌گیری) و انجام فعالیت و تفکر علمی آشنا سازد. -روحیه کشف را در فراگیر تقویت نماید و از او می‌خواهد نتایج یافته‌های خود را به شیوه مناسب با دیگران مطرح و بررسی کند. رومی در تحلیل محتوای یک کتاب درسی میزان درگیر کردن فراگیر با موضوع و متن درس محتوای فعال در مقابل غیر فعال را مورد بررسی و تحلیل قرار داده است. وی در این شیوه بر جمله‌های متن و پرسش‌های کتاب تاکید دارد و جمله‌ها را به دو نوع جمله‌های لفظی و درکی تفکیک می‌نماید. مقصود از جمله‌های لفظی آن‌دسته از دانش و اطلاعاتی است که به صورت مستقیم و بی‌واسطه معلوماتی را در اختیار فراگیر قرار می‌دهد. بدون آنکه فراگیر در آن دخل و تصرفی نماید. مثلاً ارائه دانش ثابت و قطعی در درس تفکر و سبک زندگی همچون معرفی سبک‌های مختلف زندگی و... در مقابل جمله‌های درکی به آن دسته از جمله‌هایی گفته می‌شود که با درگیر و فعال کردن ذهن، فراگیر به یافته‌ها و دانسته‌های تازه دست پیدا می‌کند که خود در آن نقش پویایی داشته و مطالب را صرف یادگیری و به یاد آوری نیاموخته. در این گونه جمله‌ها فراگیر به اهمیت و کاربرد دانسته‌های خود واقف است و دانسته‌های تازه‌اش را با مجموعه دانسته‌ها و تجارب قبلی‌اش درهم می‌آمیزد تا مجموعه‌ای یکپارچه (طرح مفهومی) برای او ایجاد شود. چنین شیوه‌ای موجب یادگیری با ثبات خواهد شد.

یکی از اهداف مهم کتاب تفکر و سبک زندگی توجه به رویکرد اخلاقی است جهت جامع عمل پوشاندن این هدف مهمترین اقدام فعال تنظیم شدن محتوا کتاب‌های درسی (متن، تصاویر، تمارین) است و این تحقیق بر آن است تا به این سوال کلی پاسخ بدهد که تا چه اندازه کتابهای تفکر و سبک زندگی در این مهم موفق بوده‌اند. مولفه‌های مورد بررسی در زمینه تربیت اخلاقی، در این پژوهش مطابق با بررسی سند تحول بنیادین بدین شرح است: عدالت- شجاعت - احترام- امانتداری - صداقت- همدلی- صبر و بردباری- عفت- پرستش و عبادت - امیدواری - وقت شناسی - قدر دانی - صرفه جویی - وطن دوستی - خود آگاهی- پشتکار - مسئولیت پذیری و عذرخواهی کردن. (شورای عالی انقلاب فرهنگی ۱۳۹۰. سند تحول بنیادین آموزش و پرورش)

سوالات پژوهش

- آیا پرسش های کتاب های تفکر و سبک زندگی دوره متوسطه اول بر اساس تکنیک ویلیام رومی از لحاظ پرداختن به موضوع تربیت اخلاقی به طور فعال، ارائه شده است؟
- آیا تصاویر کتاب های تفکر و سبک زندگی دوره اول به شیوه فعال بر اساس تکنیک ویلیام رومی از لحاظ پرداختن به مقوله تربیت اخلاقی ارائه شده است؟
- آیا متن کتاب های تفکر و سبک زندگی دوره اول بر اساس تکنیک ویلیام رومی از لحاظ پرداختن به مقوله تربیت اخلاقی به شیوه فعال ارائه شده است؟

۲. روش پژوهش

نوع تحقیق در این پژوهش، روش تحلیل محتوا بر اساس تکنیک ویلیام رومی می باشد. جامعه‌ی پژوهش، کتاب های تفکر و سبک زندگی دوره متوسطه اول (پایه هفتم و هشتم سال ۹۸-۹۷) می باشد. جامعه آماری این پژوهش شامل کتاب های تفکر و سبک زندگی پایه های هفتم و هشتم دوره متوسطه اول مربوط به سال تحصیلی ۹۸-۹۷ می باشند. بر حسب تکنیک ویلیام رومی متن کتاب، تصاویر کتاب و پرسشهای همه درسهای کتابهای تفکر و سبک زندگی دوره اول متوسطه به عنوان نمونه ی پژوهش انتخاب شدند. ابزار گردآوری اطلاعات، چک لیست و روش تجزیه و تحلیل داده ها استفاده از ملاک تشخیص مقوله‌های فعال و غیرفعال تقسیم‌بندی ویلیام رومی است (۱۹۶۸) برای تعیین روایی ابزار از روایی صوری استفاده شده است و با استفاده از نظر متخصصان در این حوزه، روایی ابزار بررسی شده است. برای برآورد پایایی سیاهه تحلیل محتوا، بایستی تحلیل محتوای یک متن یا برنامه توسط دو یا چند تحلیل گر انجام شود، بدین منظور یک کارشناس ارشد برنامه‌ریزی درسی همراه با پژوهش گر با استفاده از سیاهه‌ی تنظیم شده، کار تحلیل محتوای کتاب های تفکر و سبک زندگی دوره متوسطه اول را انجام داد که مقدار ضریب همبستگی بین دو تحلیل مستقل، ۰/۷۷ بوده است. واحد مطالعه، درس های مندرج در کتاب یادشده می باشد و واحد تجزیه و تحلیل، جمله، پرسش ها و تصاویر است. در این روش محتوای کتاب اعم از

تحلیل محتوای کتاب‌های تفکر و سبک زندگی ... (مریم افضل خانی) ۱۰۱

متن، پرسش‌ها و تصاویر آن‌ها بررسی می‌شود. کل محتوا بر اساس دو مقوله‌ی فعال و غیرفعال تحلیل می‌شود. ملاک تشخیص مقوله‌های فعال و غیرفعال تقسیم‌بندی ویلیام رومی است (۱۹۶۸). از تقسیم مقوله‌های فعال بر غیرفعال ضریب درگیری به دست می‌آید. در صورتی که ضریب درگیری مابین ۰/۴ تا ۱/۵ باشد محتوای کتاب فعال و در صورتی که ضریب درگیری کمتر از ۰/۴ باشد کتاب غیرفعال است. در این صورت هر کتاب درسی باید حداقل ۳۰ درصد و حداکثر ۷۰ درصد به ارائه مطالب بپردازد. اما اگر فراسوی این محدوده، اطلاعات ارائه شود محتوای کتاب غیر فعال است. زیرا در صورتی که کمتر از ۳۰ درصد کتاب اطلاعات و حقایق دینی باشد، کتاب سرتاسر به سؤال‌ها و مسائلی توجه دارد که دانش‌آموز خمیرمایه‌ی اولیه را برای درک و پاسخ به آن‌ها دارا نیست. و اگر بیشتر از ۷۰ درصد مطالب کتاب حقایق و اطلاعات باشد، چنین محتوایی فقط بر انتقال و انباشت ذهنی اطلاعات تکیه دارد و نمی‌توان آن را محتوایی فعال نامید (کاکاوند، ۱۳۷۹).

تحلیل متن: واحد مطالعه، درس‌های کتاب است. برای تحلیل متن، جملات هر درس بررسی می‌شود. در تحلیل مقوله‌ها و محاسبه‌ی شاخص درگیری با متن، مقوله‌های غیرفعال شامل A (بیان حقیقت)، B (بیان نتایج یا اصول کلی)، C (بیان تعاریف)، D (سؤال‌هایی که پاسخ آن‌ها در متن وجود دارد) و مقوله‌های فعال شامل E (سؤال‌هایی که پاسخ آن‌ها بعد از خواندن متن می‌باشد)، F (سؤال‌هایی به منظور جلب توجه)، G (سؤال‌های عملی)، H (نتایج به دست آمده توسط فراگیر)، I (سؤال‌هایی با هدف پیوند مطالب جدید و قدیم)، J (جنبه ادبی) که از تقسیم مقوله‌های فعال بر غیرفعال ضریب درگیری به دست می‌آید.

تحلیل پرسش‌ها: منظور پرسش‌هایی است که در آخر هر درس آورده شده است. در تحلیل مقوله‌ها و محاسبه‌ی شاخص درگیری با پرسش‌ها، مقوله‌های غیرفعال شامل A (سؤال‌هایی که جواب آن‌ها مستقیماً در کتاب هست)، B (نقل تعاریف) و مقوله‌های فعال شامل C (سؤال‌هایی که فراگیر باید از متن کمک بگیرد)، D (حل مسأله) می‌باشد. از تقسیم مقوله‌های فعال بر غیرفعال ضریب درگیری به دست می‌آید.

تحلیل تصاویر: واحد تحلیل تصاویر، نقشه، نقاشی، نمودار، عکس‌های کتاب و شکل است. در تحلیل مقوله‌ها و محاسبه‌ی شاخص درگیری با تصاویر، مقوله‌های غیرفعال شامل، A (به منظور توضیح موضوع)، B (انجام فعالیت توسط دانش‌آموز) و مقوله‌های فعال شامل،

۱۰۲ تفکر و کودک، سال ۱۳، شماره ۱، بهار و تابستان ۱۴۰۱

C(روش فراهم کردن وسایل برای انجام فعالیت)، D(تصاویری که برای فهم نیاز به دقت و تجزیه و تحلیل دارد) می‌باشند.

۳. یافته‌ها

در این قسمت ابتدا سؤال‌های پژوهش در خصوص هر کدام از مقوله‌ها (متن، پرسش‌ها و تصاویر) مطرح می‌شود و سپس بر اساس روش ویلیام رومی و نیز انجام فرمول‌ها و محاسبات آماری و نیز جداول تحلیل محتوا در خصوص هر یک از مقوله‌ها، پاسخ هر سؤال ارائه می‌شود.

سؤال اول: آیامیزان به کارگیری شیوه‌ی ارائه‌ی فعال در متن کتاب‌های تفکر و سبک زندگی پایه هفتم از لحاظ پرداختن به مولفه‌های تربیت اخلاقی بر اساس تکنیک ویلیام رومی در حد مطلوبی قرار دارد؟

جدول شماره ۱ مربوط به داده‌های تحلیل محتوای متن کتاب تفکر و سبک زندگی پایه هفتم است. در سطر جدول، مولفه‌های مورد سنجش و مقوله‌های غیر فعال و مقوله‌های فعال مشخص شده است. جملات مربوط به مولفه‌های مورد سنجش در پژوهش، به عنوان نمونه از متن تعیین شده است.

جدول (۱) داده‌های تحلیل محتوای واحدهای متن تفکر پایه هفتم

مقوله	مولفه	A	B	C	D	E	F	G	H	I	J	پرسش‌ها	تصاویر
خودآگاهی	۱	۱	۱	۱								۳	۹/۰۹٪
صبر	۳	۳	۱	۱						۱		۸	۲۴/۲۴٪
صداقت	۱	۱										۱	۳/۰۳٪
شادی	۲	۴	۱	۱						۱		۸	۲۴/۲۴٪
شجاعت	۱	۱	۱	۱	۱							۳	۹/۰۹٪
وقت شناسی	۲	۱	۳									۶	۱۸/۱۸٪
پرستش و عبادت										۱		۱	۳/۰۳٪
احترام	۳	۳										۳	۹/۰۹٪
فراوانی	۸	۱۴	۷	۱						۳		۳۳	%

تحلیل محتوای کتاب‌های تفکر و سبک زندگی ... (مریم افضل خانی) ۱۰۳

درصد	%۲۴/۲۴	%۴۲/۴۲	%۲۱/۲۱	%۳/۰۳	%	%	%۹/۰۹	%

$$\frac{3}{1+7+14+8} = \frac{3}{30} = 0/1 \Rightarrow \text{ضریب درگیری بامتن}$$

ضریب به دست آمده از درگیری دانش آموز بامتن کتاب تفکر هفتم (۰/۱) می باشد و از آنجا که ضریب به دست آمده از ضریب تعیین شده توسط ویلیام رومی جهت پویایی و فعال بودن متن، که عدد ۰/۴ می باشد، کمتر است، در نتیجه متن کتاب تفکر و سبک زندگی پایه هفتم در سال تحصیلی ۹۸-۱۳۹۷، از لحاظ پرداختن به مقوله های تربیت اخلاقی، غیر فعال می باشد. و متن کتاب غیرفعال و غیرپویاست. از لحاظ اینکه در متن کتاب تفکر و سبک زندگی پایه هفتم کدام مولفه تربیت اخلاقی ضریب درگیری بالاتری داشته، باید گفت مولفه "صبر" و "شادی" با ضریب درگیری ۰/۱ به طور مساوی بالاترین میزان درگیری در متن کتاب تفکر و سبک زندگی را دارا بودند که نتیجه از تقسیم مقوله های فعال بر مقوله های غیر فعال حاصل گردید. اگرچه این ضریب درگیری براساس تکنیک ویلیام رومی حداقل ضریب درگیری در نظر گرفته می شود (۰/۱ تا ۰/۴)، اما میزان ضریب درگیری این دو مولفه از سایر مولفه های تربیت اخلاقی در متن کتاب تفکر و سبک زندگی بالاتر بوده است.

سؤال دوم: آیات و تصاویر کتاب تفکر و سبک زندگی پایه هفتم دوره اول متوسطه، از منظر پرداختن به مولفه های تربیت اخلاقی براساس روش ویلیام رومی به شیوهی فعال ارائه شده است؟

جدول (۲) داده‌های تحلیل محتوای تصاویر کتاب تفکر پایه هفتم

مقوله	مولفه	A	B	C	D	فراوانی	درصد
تفکر و تعقل	۳	۱			۱	۵	23.8%
وطن پرستی	۲					۲	9.5%
عبادت	۱					1	4.8%

۱۰۴ تفکر و کودک، سال ۱۳، شماره ۱، بهار و تابستان ۱۴۰۱

4.8%	۱				۱	خود آگاهی
14.2%	۳				۳	مدیریت زمان
4.8%	۱				۱	احترام
4.8%	۱				۱	صداقت
4.8%	۱				۱	نظم
9.5%	۲	۱			۱	شجاعت
14.2%	۳	۲			۱	صبر
4.8%	۱				۱	شادی
	۱۲	4		۱	16	فراوانی
		19.3%	٪	4.7%	76%	درصد

مقوله‌های B و A غیر فعال و مقوله‌های D و C مقوله‌های فعال‌اند. برای محاسبه ضریب درگیری دانش آموزان با تصاویر، مقوله‌های فعال بر مقوله‌های غیر فعال تقسیم می‌شود. با توجه به ضریب درگیری به دست آمده در خصوص تصاویر:

$$\frac{4}{16+1} = \frac{4}{17} = 0.23 \Rightarrow \text{ضریب درگیری با تصاویر: } 0.23$$

(۰/۲۳)، این ضریب از میزان تعیین شده توسط ویلیام رومی یعنی ۰/۴ کمتر است، در نتیجه تصاویر کتاب تفکر و سبک زندگی پایه هفتم در مجموع، در سال تحصیلی ۹۸-۱۳۹۷ غیرفعال و غیر پویاست. همچنین از لحاظ میزان ضریب درگیری هر یک از مولفه‌های تربیت اخلاقی در مقوله تصویر کتاب تفکر و سبک زندگی پایه هفتم، براساس داده‌های به دست آمده از جدول (۲-۴)، مقوله‌های فعال را بر مقوله‌های غیر فعال تقسیم می‌کنیم تا میزان ضریب درگیری هر مولفه محاسبه گردد. برطبق نتایج به دست آمده، مولفه "صبر" بیشترین میزان ضریب درگیری را دارا بود و برحسب میزان استاندارد ضریب درگیری از نظر ویلیام رومی (۰/۱ تا ۰/۴) این مولفه در مقوله تصویر، به شکل پویا و فعال ارائه گردیده است. سؤال سوم: آیا پرسشهای کتاب تفکر و سبک زندگی پایه هفتم دوره اول متوسطه، به شیوه‌ی فعال براساس روش ویلیام رومی ارائه شده است؟

تحلیل محتوای کتاب‌های تفکر و سبک زندگی ... (مریم افضل خانی) ۱۰۵

جدول (۳): داده‌های تحلیل محتوای پرسش‌های کتاب تفکر پایه هفتم

مقوله	A	B	C	D	فراوانی	درصد
تفکر	۱	۱		۲	۳	۱۲٪
خود آگاهی				۳	۳	۱۲٪
صبر	۱	۱	۱	۴	۷	۲۸٪
صداقت			۲	۱	۳	۱۲٪
وطن دوستی		۱		۱	۲	۸٪
عبادت			۱		۱	۴٪
شادی			۱	۱	۲	۸٪
شجاعت			۱	۱	۲	۸٪
وقت شناسی		۱		۱	۲	۸٪
فراوانی	۱	۴	۶	۱۴	۲۵	
درصد	۴٪	۱۶٪	۲۴٪	۵۶٪		

$$\frac{6+14}{1+4} = \frac{20}{5} = 4 \Rightarrow \text{ضریب درگیری با پرسش‌ها}$$

باتوجه به ضریب درگیری به دست آمده در خصوص پرسش‌ها ، این ضریب درگیری، بیشتر از ضریب تعیین شده توسط ویلیام رومی یعنی ۰/۴ تا ۱/۵ قرار دارد، در نتیجه پرسش‌های کتاب تفکر و سبک زندگی در سال تحصیلی ۹۸-۱۳۹۷ پرسش‌های فعال و پویاست. از لحاظ اینکه کدام مولفه تربیت اخلاقی در مقوله پرسشهای کتاب تفکر و سبک زندگی پایه هفتم، بالاترین ضریب درگیری را دارا بود، با توجه به داده‌های به دست آمده از جدول، مولفه "صبر" با ضریب درگیری ۲/۵ بالاترین میزان درگیری را دارا بود و این مولفه در مقوله پرسشهای کتاب تفکر و سبک زندگی پایه هفتم، نسبت به سایر مولفه‌ها، به شکل پویا و فعال ارائه گردیده است.

جدول (۴): ضریب درگیری محتوای کتاب پایه هفتم

نام کتاب	ضریب درگیری با متن	ضریب درگیری با پرسش‌ها	ضریب درگیری با تصاویر	میانگین
تفکر و سبک زندگی پایه هفتم	0.1	۴	۰/۲۳	۱/۴۴

۱/۲	۱	۲/۵	0.1	صبر

ضریب درگیری محتوای کتاب (متن، پرسش‌ها، تصاویر) براساس جدول شماره ۴، ضریب درگیری در خصوص متن کتاب تفکر و سبک زندگی پایه هفتم ۰/۱، ضریب درگیری با پرسش‌ها ۴ ضریب درگیری با تصاویر ۰/۲۳ است که در نهایت میانگین ضریب درگیری کتاب ۱/۴۴ می باشد. بنابراین با توجه به محاسبات آماری که صورت گرفت، ضریب درگیری در خصوص متن ۰/۱ به دست آمد که این ضریب درگیری نشان می‌دهد، متن کتاب تفکر و سبک زندگی پایه هفتم متنی غیرفعال و غیرپویا است، چرا که طبق گفته‌های ویلیام رومی محتوایی فعال است که ضریب درگیری آن مابین ۰/۴ تا ۱/۵ باشد. در محاسبه‌ی شاخص درگیری در خصوص پرسش‌ها، ضریب درگیری ۴ به دست آمده که این ضریب نشان می‌دهد، پرسش‌های کتاب تفکر و سبک زندگی پایه هفتم، فعال و پویا است. در نهایت در محاسبه‌ی شاخص درگیری در خصوص تصاویر، ضریب درگیری به دست آمده ۰/۲۳ می‌باشد که این ضریب نیز نشان دهنده‌ی غیرفعال و غیرپویا بودن تصاویر کتاب می‌باشد. اما جدول شماره ۴ با میانگین ضریب درگیری به میزان ۱/۴۴ نشان دهنده‌ی این است که کتاب تفکر و سبک زندگی پایه‌ی هفتم دوره اول متوسطه، لازم است هم از نظر محتوا و هم از نظر تصاویر مورد بازبینی و اصلاح قرار گیرد. میانگین ضریب درگیری مولفه "صبر" در سه مقوله متن پرسش و تصاویر ۱/۲ می باشد با توجه به ضریب درگیری ویلیام رومی (۰/۴ تا ۱/۵) نسبت به سایر مولفه‌ها در کتاب تفکر و سبک زندگی پایه هفتم، ضریب درگیری بالاتری داشته است.

سؤال چهارم: آیامیزان به کارگیری شیوه‌ی ارائه‌ی فعال در متن کتاب‌های تفکر و سبک زندگی پایه هشتم از لحاظ پرداختن به مولفه‌های تربیت اخلاقی بر اساس تکنیک ویلیام رومی در حد مطلوبی قرار دارد؟

جدول (۵) محاسبه‌ی آماری داده‌های

متن کتاب تفکر پایه هشتم

درصد	فراوانی	J	I	H	G	F	E	D	C	B	A	مولفه
												مقوله
۱۰۰٪	۳									۳		خودآگاهی

تحلیل محتوای کتاب‌های تفکر و سبک زندگی ... (مریم افضل خانی) ۱۰۷

تفکر و تفکر	۱					۱				۷.۱٪
شادی	۲								۱	۱۰.۷٪
صرفه جویی	۳						۴		۱	۲۸.۷٪
مسئولیت پذیری									۲	۷.۱٪
پشتکار								۳		۱۰.۷٪
احترام								۱	۶	۲۵٪
فراوانی						۱	۴	۴	۱۳	۲۸
درصد						۳.۶٪	۱۴.۳٪	۱۴.۳٪	۴۶.۴٪	۲۱.۴٪

$$\text{ضریب درگیری با متن} \Rightarrow ۰/۰۳۷ = \frac{۱}{۲۷} = \frac{۱}{۴+۴+۱۳+۶}$$

باتوجه به ضریب درگیری به دست آمده در خصوص متن (۰/۰۳۷)، این ضریب درگیری، کمتر از ضریب تعیین شده توسط ویلیام رومی یعنی ۰/۴ تا ۱/۵ قرار دارد، در نتیجه متن کتاب تفکر و سبک زندگی پایه هشتم، در سال تحصیلی ۹۸-۱۳۹۷ متنی غیر فعال و غیرپویاست. در تحلیل محتوای مربوط به مقوله متن کتاب تفکر و سبک زندگی پایه هشتم، مولفه "تفکر و تعقل" با میزان ضریب درگیری (۱)، بالاترین میزان ضریب درگیری را دارا بود.

سؤال پنجم: آیا میزان به کارگیری شیوه ی ارائه‌ی فعال در تصاویر کتاب های تفکر و سبک زندگی پایه هشتم از لحاظ پرداختن به مولفه های تربیت اخلاقی بر اساس تکنیک ویلیام رومی در حد مطلوبی قرار دارد؟

جدول شماره (5) مربوط به داده های تحلیل محتوای تصاویر کتاب تفکر و سبک زندگی پایه هشتم است. در سطر جدول، مولفه های مورد سنجش و مقوله های غیر فعال و مقوله های فعال مشخص شده است. مولفه های مورد سنجش در پژوهش، به عنوان نمونه از متن تعیین شده است.

جدول شماره (5): محاسبه‌ی آماری داده‌های

تصاویر کتاب تفکر پایه هشتم

مقوله	مولفه	A	B	C	D	فراوانی	درصد

۱۰۸ تفکر و کودک، سال ۱۳، شماره ۱، بهار و تابستان ۱۴۰۱

تفکر و تعقل	۴			۲	۶	۲۵٪
احترام	۱			۱	۲	۸٪
خود آگاهی	۱			۳	۴	۱۷٪
نوع دوستی	۲			۱	۳	۱۳٪
صرفه جویی	۱			۱	۲	۸٪
مسئولیت پذیری				۱	۱	۴٪
پشتکار	۳			۱	۴	۱۷٪
شادی	۱	۱			۲	۸٪
فراوانی	۱۳	۱		۱۰	۲۴	
درصد	۵۴٪	۴٪		۴۲٪		

$$\frac{10}{1+13} = \frac{10}{14} = 0.71 \Rightarrow \text{ضریب درگیری با تصاویر: } 0.71$$

باتوجه به ضریب درگیری به دست آمده در خصوص تصویر (۰/۷۱)، این ضریب درگیری، مابین ضریب تعیین شده توسط ویلیام رومی یعنی ۰/۴ تا ۱/۵ قرار دارد، در نتیجه تصاویر کتاب تفکر و سبک زندگی پایه هشتم در سال تحصیلی ۹۸-۱۳۹۷ تصاویری فعال و پویاست. همچنین، مولفه "خودآگاهی" با ضریب درگیری (۳) در مقوله تصویر، بالاترین ضریب درگیری را دارا بود.

سؤال ششم: آیا پرسشهای کتاب تفکر و سبک زندگی پایه هشتم دوره اول متوسطه، به شیوهی فعال براساس روش ویلیام رومی به مولفه های تربیت اخلاقی پرداخته اند یا خیر؟ جدول شماره (6) مربوط به داده های تحلیل محتوای پرسشهای کتاب تفکر و سبک زندگی پایه هشتم است. در سطر جدول، مولفه های مورد سنجش و مقوله های غیر فعال و مقوله های فعال مشخص شده است. مولفه های مورد سنجش در پژوهش، به عنوان نمونه از متن تعیین شده است.

جدول شماره (6) محاسبه ی آماری داده های پرسش کتاب تفکر پایه هشتم

مقوله / مولفه	A	B	C	D	فراوانی	درصد
تفکر			۱	۱	۲	۸.۴٪

تحلیل محتوای کتاب‌های تفکر و سبک زندگی ... (مریم افضل خانی) ۱۰۹

۱۶.۷٪	۴	۴				خود آگاهی
۴.۱٪	۱				۱	پشتکار
٪۱۶.۷	۴	۳			۱	شادی
۸.۴٪	۲	۱	۱			مسئولیت پذیری
۸.۴٪	۲	۱	۱			صرفه جویی
۴.۱٪	۱			۱		عدالت
٪ ۳۳.۲	۸	۴		۴		احترام
	۲۴	۱۴	۳	۵	۲	فراوانی
		٪۵۸.۳	٪۱۲.۵	٪۲۰.۸	٪۸.۴	درصد

$$\frac{۱۴+۳}{۲+۵} = \frac{۱۷}{۷} = ۲.۴۲ \Rightarrow \text{ضریب درگیری با پرسش‌ها}$$

باتوجه به ضریب درگیری به دست آمده (۲.۴۲) در خصوص پرسش‌ها، این ضریب درگیری، بیشتر از ضریب تعیین شده توسط ویلیام رومی یعنی ۰/۴ تا ۱/۵ قرار دارد، در نتیجه پرسش‌های کتاب تفکر و سبک زندگی پایه هشتم، در سال تحصیلی ۹۸-۱۳۹۷ پرسش‌هایی فعال و پویاست. همچنین بالاترین میزان ضریب درگیری در مقوله پرسش، مربوط به مولفه "شادی" بوده است.

جدول ۷: ضریب درگیری محتوای کتاب (متن، پرسش‌ها، تصاویر)، پایه هشتم

میانگین	ضریب درگیری با تصاویر	ضریب درگیری با پرسش‌ها	ضریب درگیری با متن	نام کتاب پویاترین مولفه
۰/۹۹	۰/۷۱	۲/۴۲	۰/۰۳۷	تفکر و سبک زندگی پایه هشتم
۱	۰	۳	۰	شادی
۱	۳	۰	۰	خود آگاهی

در جدول (7) با توجه به محاسبات آماری که صورت گرفت، ضریب درگیری در خصوص متن ۰/۰۳۷ به دست آمد که این ضریب درگیری نشان می‌دهد، متن کتاب تفکر و سبک زندگی پایه هشتم متنی غیرفعال و غیرپویا است، چرا که طبق گفته‌های ویلیام رومی محتوایی فعال است که ضریب درگیری آن مابین ۰/۴ تا ۱/۵ باشد. در محاسبه‌ی شاخص

درگیری در خصوص پرسش‌ها، ضریب درگیری ۲/۴۲ به دست آمده که این ضریب نشان می‌دهد، پرسش‌های کتاب تفکر و سبک زندگی پایه هفتم، فعال و پویا است. در نهایت در محاسبه‌ی شاخص درگیری در خصوص تصاویر، ضریب درگیری به دست آمده ۰/۷۱ می‌باشد که این ضریب نیز نشان دهنده‌ی غیرفعال و غیرپویا بودن تصاویر کتاب می‌باشد. اما جدول شماره (7) با میانگین ضریب درگیری به میزان ۰/۹۹ نشان دهنده‌ی این است که کتاب تفکر و سبک زندگی پایه‌ی هشتم لازم است هم از نظر محتوا و هم از نظر تصاویر مورد بازبینی و اصلاح قرار گیرد.

با توجه به محاسبات به عمل آمده بر طبق جداول مربوط به مقوله‌های متن، تصویر و پرسش در کتاب تفکر و سبک زندگی پایه هشتم، مولفه‌های "شادی" و "خود آگاهی" بالاترین ضریب درگیری را دارا بودند. مولفه "شادی" میزان بالای ضریب درگیری خود را مرهون مقوله پرسش می‌باشد و در مقوله‌های متن و تصویر، ضریب درگیری به میزان چشمگیری پایین بوده است.

مولفه "خود آگاهی" نیز به دلیل ضریب درگیری بالا در مقوله تصویر، از بالاترین میزان ضریب درگیری برخوردار گردیده است، حال آنکه در مقوله‌های متن و پرسش، حداقل ضریب درگیری را هم نداشته است.

۴. نتیجه گیری

یادگیری در دوران نوجوانی از حساسیت ویژه‌ای برخوردار است. زیرا این امر بر ساخت شخصیت فرد هم از نظر علمی و هم از نظر کیفی تأثیر دارد و این دوره و یادگیری‌های آن مقدمه‌ای برای دستیابی به ظرفیت‌های بعدی خواهد بود. بنابراین هرگونه تعلل در تدوین و تألیف منابع یادگیری این دوره و آموزش‌های خاص آن، پیامدهای سوء و شاید دائمی به همراه خواهد داشت (رضایی، ۱۳۸۵). از طرفی یکی از وظایف خطیر کلیه نظام‌های تعلیم و تربیت در سراسر جهان، کمک به رشد اخلاقی و سازگاری اجتماعی دانش‌آموزان است هدف از پژوهش حاضر تحلیل محتوای کتابهای تفکر و سبک زندگی دوره اول متوسطه از منظر تربیت اخلاقی (متن، پرسش‌ها و تصاویر) از منظر فعال و غیرفعال بودن، براساس روش ویلیام رومی بود. برای دست یافتن به این هدف، نتایج در قالب سؤال‌هایی مطرح و به بررسی آن‌ها پرداخته شد. طبق نتایج به دست آمده متن کتاب‌های تفکر و سبک زندگی دوره

تحلیل محتوای کتاب‌های تفکر و سبک زندگی ... (مریم افضل خانی) ۱۱۱

اول متوسطه نشان داد که: به نوعی که ضریب درگیری در متن های کتاب تفکر و سبک زندگی دوره اول متوسطه در مجموع ۰/۱۳۷ بوده است که غیرفعال و غیرپویاست، زیرا ضریب درگیری دانش آموزان کمتر از ۰/۴ است. به عبارتی دیگر متون کتابهای تفکر هفتم و هشتم از لحاظ پرداختن به مولفه های تربیت اخلاقی، حالتی غیر فعال دارد و زمینه را برای درگیری ذهنی دانش آموزان با مولفه های تربیت اخلاقی فراهم نمی کند، و جای هرگونه تفسیر و نتیجه گیری را می گیرد و زمینه برای رسیدن به سطوح بالای حیطه ی شناختی را از دانش آموز سلب می کند. بیشترین توجه کتاب تفکر و سبک زندگی پایه هفتم بر مولفه "صبر" و کمترین تاکید و توجه به مولفه "صداقت" و "عبادت" بوده است. بیشترین توجه و تعمق کتاب تفکر و سبک زندگی پایه هشتم بر مولفه "خود آگاهی" و "شادی" به طور مساوی و کمترین تاکید بر مولفه "پشتکار"، بوده است.

نتیجه گیری پژوهش با نتیجه پژوهش صفر پور فیضی (۱۳۹۸)، تحت عنوان "بررسی مولفه های تربیت اخلاقی در کتاب تفکر و سبک زندگی پایه هفتم و هشتم دوره اول متوسطه" همخوانی دارد. وی در تحقیق خود به این نتیجه رسید که مولفه صداقت باکسب رتبه پنج از مولفه هایی بوده که در کتاب تفکر و سبک زندگی پایه هفتم توجه کمی به آن شده است. همچنین طبق نتایج پژوهش صفرپور، در کتاب تفکر هشتم، بیشترین توجه به مقوله مسئولیت پذیری بوده است که این نتیجه گیری با نتیجه پژوهش حاضر مغایرت دارد.

همچنین پژوهش حاج غنی (۱۳۹۳) تحت عنوان میزان توجه به مولفه های تربیت اخلاقی در کتاب تفکر و سبک زندگی پایه هفتم، بیانگر این نکته است که در کتاب تفکر و سبک زندگی پایه هفتم کمترین توجه به مولفه نظم بوده است که با نتیجه پژوهش حاضر همخوانی داشته. در پژوهش حاضر پژوهشگر در کتاب تفکر پایه هفتم تنها یک تصویر مرتبط با مولفه نظم یافته و در متن و پرسشهای کتاب از مولفه نظم هیچ گونه سخنی به میان نیامده است.

برطبق نتایج پژوهش حاضر، کتابهای تفکر و سبک زندگی دوره اول متوسطه به مولفه عفت، که یکی از مولفه های تربیت اخلاقی بر طبق سند تحول بنیادین می باشد، هیچ عنوان نپرداخته است. نتیجه پژوهش معزی و زارعی (۱۳۹۵) در این موضوع با پژوهش حاضر با عنوان تحلیل محتوای کتاب درسی تفکر و سبک زندگی دوره متوسطه اول در مورد

ترویج و تعمیق فرهنگ حجاب براساس اهداف سند تحول بنیادین همخوانی دارد. ایشان در پژوهش خود به این نکته اشاره کرده اند که در کتابهای تفکر و سبک زندگی پایه های هفتم و هشتم، جلب مشارکت سازنده خانواده در اشاعه حیا و عفاف مورد غفلت قرار گرفته است. آنان بیان کرده اند که مسئله حجاب و عفاف یکی از مهم ترین موارد سبک زندگی در کشور ما می باشد و در کتابی که با همین عنوان (تفکر و سبک زندگی) در مقطع متوسطه اول تدریس می شود، به این موضوع، یعنی مسئله حجاب و عفاف توجه نشده است و این موضوع مورد غفلت قرار گرفته است. همچنین کتابهای تفکر و سبک زندگی دوره اول متوسطه از بین سایر مولفه های مهم تربیت اخلاقی، به طور مشخص و ملموس به موضوعاتی همچون: "امانتداری"، "نظم"، "عفت"، "عذرخواهی" و "قدرشناسی" پرداخته اند.

با توجه به نتایج پژوهش حاضر لازم است برنامه ریزان و مؤلفان کتابهای تفکر و سبک زندگی در متن تجدیدنظر کنند و از مقوله های فعال استفاده کنند. هر متن، پرسش و تصویر در کتابهای تفکر و سبک زندگی باید ذهن دانش آموز را به فعالیت و جست و جوی وادارند تا مفاهیم و آموزه های اخلاقی برای آنها قابل درک باشد. امروزه رویکرد و هدف اصلی آموزش و پرورش به نحوی است که در آن باید دانش آموزانی تربیت شوند که دارای روحیه ی فعالیت پذیری باشند و توانایی استفاده ی کاربردی از دانش آموخته شده ی خویش را داشته باشند. این امر مهم جز با تنظیم چارچوبی منسجم برای تالیف کتاب هایی با رویکرد پژوهشی و دانش آموز محور بدست نمی آید. پژوهش ها نشان می دهد در صورتی که تمرین ها و فعالیت ها و مسائل در سطوح بالای حیطه ی شناختی تنظیم شود می تواند دانش آموزان را برای یادگیری فعال درگیر نماید. (کرمی، اسدیگی ۱۳۹۲) مهمترین ویژگی های اقدام برای تجدیدنظر در کتابهای تفکر و سبک زندگی، فرصت مناسبی را برای بهره برداری علمی از نظریه های برنامه ریزان درسی، روان شناسان رشد، متولیان اخلاق و معلمان فراهم می کند. از طرفی همکاری، همفکری و تبادل افکار بین این چهار گروه (برنامه ریزان درسی، روان شناسان رشد، متولیان اخلاقی و معلمان) و از طرف دیگر تحقیق و پژوهش درباره محتوای کتاب ها توسط پژوهش گران، روند فعال سازی و اثربخشی کتابهای تفکر و سبک زندگی را تسهیل و تسریع خواهد کرد. ضروری است گردآورندگان کتابهای تفکر و سبک زندگی از این منابع علمی برای تجدیدنظر در محتوای کتابهای تفکر و سبک زندگی استفاده لازم را ببرند.

تحلیل محتوای کتاب‌های تفکر و سبک زندگی ... (مریم افضل خانی) ۱۱۳

با توجه به نتایج فوق پیشنهاداتی بدین شرح ارائه می شود:

- از نظر پژوهشگر، از آنجا که مطالب مربوط به متن کتابهای تفکر و سبک زندگی دوره اول متوسطه بیشتر به بیان مطلب و به شکل محدود و سطحی به مولفه های تربیت اخلاقی پرداخته و از لحاظ متن، غیر فعال می باشد و مباحث مربوط به مولفه های تربیت اخلاقی در سه حیطه شناختی، عاطفی و عملی قرار گرفته است، جهت ایجاد انگیزه (بعد عاطفی) و فعال کردن و درگیر شدن دانش آموزان (بعد عملی) با مولفه های تربیت اخلاقی، باید قسمتی از آموزش و ارزشیابی این کتابها به واحد عملی تبدیل شده و هر گروه از فراگیران یکی از مولفه های اخلاقی را انتخاب و آن را در محیط زندگی خود و محیط مدرسه به شکل واقعی و در طول سال تحصیلی انجام دهند و به این شکل به صورت واقعی و عینی با مولفه های تربیت اخلاقی درگیر شوند
- طراحی متون درسی را به استان های مختلف نظیر طرح های پژوهشی که به فراخوان می گذارند؛ فراخوان کنند تا ایده های جدید کشف گردد.
- در مورد کاستی های مولفه های تربیت اخلاقی در هر منطقه، شهر یا استان، آسیب شناسی ها و پژوهشهای بومی و منطقه ای توسط جامعه شناسان و روانشناسان انجام شود تا با مشورتها و آرای تخصصی، قسمتی از متن کتابهای تفکر و سبک زندگی به بررسی چالشهای اخلاقی هر منطقه بطور خاص، اختصاص یابد.
- تصاویر کتابهای تفکر و سبک زندگی، نیز تصاویری غیر فعال و غیر پویا هستند. برای برطرف شدن این مشکل، می توان از مولفان و برنامه ریزان درسی این کتاب خواست قسمت مربوط به تصاویر کتاب را خالی گذاشته و طراحی تصاویر را به فراگیران محول کنند. به طور مثال از فراگیران خواسته شود، عکسهای مربوط به مولفه های تربیت اخلاقی را از سایر کتابها، روزنامه و یا مجلات جدا کرده و به قسمتهای تصویر مربوط به هر مولفه الصاق کنند، یا از آنان خواست تصویر مربوط به هر مولفه را نقاشی کنند.

کتابنامه

احمدی، محمدرضا. (۱۳۸۴). فرایند شکل گیری رشد اخلاقی کودکان، فصلنامه معرفت، شماره ۸۷

۱۱۴ تفکر و کودک، سال ۱۳، شماره ۱، بهار و تابستان ۱۴۰۱

اسماعیل زاده، علی اصغر؛ مطلبی فرد، علیرضا؛ سلطانی، مهدی ودستا، مهدی. (۱۳۹۲). مطالعه تطبیقی برنامه مهارتهای زندگی دوره ابتدایی کشور ایران با چند کشور جهان. مطالعات برنامه درسی. شماره ۳۱. ص ۱۲۵ - ۱۵۴

انصافی مهربانی، سپیده؛ دلاور، علی؛ بهشتی، سعید و فیاض، ایراندخت. (۱۴۰۰). اهداف آموزش مفاهیم اخلاقی به کودکان براساس دیدگاههای آیتالله جوادی آملی. فصلنامه تفکر و کودک، سال ۱۲، شماره ۲، صص ۳-۲۷

بیرانوند، ابوالفضل؛ احمدی، غلامعلی و امام جمعه؛ محمدرضا. (۱۳۹۲). تحلیل محتوای کتاب های دین و زندگی دوره متوسطه نظری از نظر توجه به رویکردهای تربیت اخلاقی. پایان نامه کارشناسی ارشد. تهران، دانشگاه تربیت دبیر شهید رجایی .

حسنی، محمد و بنی اسدی، احمد. (۱۳۹۸). الگوی تربیت اخلاقی در کتاب هدیه های آسمان، فصلنامه پژوهش در برنامه ریزی درسی، تهران، پژوهشگاه مطالعات آموزش و پرورش. ص 106-121

حسینی، سید علی (۱۳۹۰). بررسی میزان توجه به مولفه های تربیت اخلاقی در کتب علوم انسانی سال سوم متوسطه، پایان نامه کارشناسی ارشد، مرودشت، گروه علوم تربیتی دانشگاه آزاد اسلامی .

حیدری زاده، نسرین؛ اسمعیلی، زهره؛ فرج اللهی، مهران و صفایی، طیبه. (۱۳۹۹). فصلنامه علمی-آموزش در علوم انتظامی، شماره ۲۵. ص 181-۲۰۳

رستمی، همایون؛ بهشتی، سعید و ایمانی محسن. (۱۳۹۷). نظام تربیت اخلاقی در نامه ۳۱ نهج البلاغه. فصلنامه قرآن و طب، شماره 1، ص 13-20

رضایی، معرفت. (۱۳۸۵). بررسی عوامل مؤثر در تعیین محتوای کتاب های تعلیمات دینی دوره ی ابتدایی از دیدگاه معلمان استان آذربایجان، پایان نامه کارشناسی ارشد، تهران: گروه علوم تربیتی واحد تهران مرکزی دانشگاه آزاد اسلامی.

شورای عالی انقلاب فرهنگی. (۱۳۹۰). سند تحول بنیادین آموزش و پرورش، تهران: آذرماه ۱۳۹۰. صفر پور فیضی، ملوک. (13۹۸). بررسی مولفه های تربیت اخلاقی در کتاب های تفکر و سبک زندگی دوره اول متوسطه، پژوهش در هنر و علوم انسانی. شماره ۹ (پیاپی ۲۳)

قاسم پور دهقانی و نصر اصفهانی. (13۹۰). رویکرد معنوی و برنامه ریزی درسی، نشریه پژوهش در مسائل تعلیم و تربیت. شماره ۱۳. ص ۷۱-۹۲

کرمی، زهره و اسد بیگی، پژمان. (۱۳۹۲). تحلیل محتوای کتاب ریاضی پایه ی اول متوسطه بر اساس تکنیک ویلیام رومی و حیطه ی شناختی بلوم، مجله پژوهشی در برنامه ریزی درسی، سال دهم. شماره ۱۰. ص ۱۶۷-۱۷۹.

تحلیل محتوای کتاب‌های تفکر و سبک زندگی ... (مریم افضل‌خانی) ۱۱۵

معافی محمود و سید امیر روان (۱۳۹۲). آشنایی با برنامه آموزش تفکر و سبک زندگی در سال اول متوسطه، مجله رشد آموزش متوسطه. ماهنامه آموزش، دوره نوزدهم، شماره ۱۰۷، ص ۸۰

معزی، لیلا و زارعی، رضا (۱۳۹۵). تحلیل محتوای کتاب درسی تفکر و سبک زندگی متوسطه دوره متوسطه اول در مورد ترویج و تعمیق فرهنگ حجاب براساس اهداف سند تحول بنیادین، فصلنامه علمی پژوهشی زن و جامعه شماره ۳ ص ۱۹۳-۲۰۸

میرزایی مهر آبادی، خسرو؛ آقانی، کمال و اسلامی، ادریس (۱۳۹۵). تحلیل محتوای کتب درسی "تفکر و پژوهش" پایه ششم ابتدایی "تفکر و سبک زندگی" پایه هفتم و هشتم متوسطه اول از منظر برنامه آموزش تفکر به کودکان، فصلنامه تفکر و کودک، سال هفتم، شماره ۲، صص ۷-۴۷

نوروزی اصل، الهام (۱۳۹۷). بررسی مولفه‌های تربیت اخلاقی در سند تحول بنیادین آموزش و پرورش، ششمین کنفرانس ملی توسعه پایدار در علوم تربیتی و روانشناسی، مطالعات اجتماعی - فرهنگی

یارمحمدیان، محمد حسین (۱۳۹۰). اصول برنامه ریزی درسی. تهران: یادواره کتاب

- Bugge, K.E. (2006). Moral Education in Denmark problems and possibilities. In: journal of Moral Education
- Cam, Philip.(2012). Teaching Ethics in schools: A new approach to moral education. ACER press, melburne, VIC
- Karin Sporre.(2018), "Assessing ethics education through national test-an advantage or not?"; Journal of curriculum studies, 51, 262-278
- Romey, W.(1968). Inquiry techniques for teaching science, London : prenticehall.
- Scott, (1990), "Neglected transformational dimensions in moral education
- Zhan, w.& Wujie, N.(2007). The moral education curriculum for junior high schools in 21st century China. In journal of moral education, Volume 33, 2004- Issue4